



## SA EXAM PAPERS

---

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER  
PORTAL

Visit SA Exam Papers

[www.saexampapers.co.za](http://www.saexampapers.co.za)



# basic education

Department:  
Basic Education  
**REPUBLIC OF SOUTH AFRICA**

## SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI ǀA U THOMA (P1)

2017

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ǀi ǀi na masiatari a 13.

## NDAELA NA MAFHUNGO THANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:  

KHETHEKANYO YA A: Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B: Manweledzo/Šamari	(10)
KHETHEKANYO YA C: Luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzaŋu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:  

KHETHEKANYO YA A: Henefha kha minetse ya 50	
KHETHEKANYO YA B: Henefha kha minetse ya 30	
KHETHEKANYO YA C: Henefha kha minetse ya 40	
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

## KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO

## MBUDZISO 1: PHUROSА

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

## TSHIBVELEDZWA TSHA A

## ZWO VHA ITA MUḐIVHALEA

- |   |  |    |
|---|--|----|
| 1 | Vho Thikundwi ndi mufumakadzi we a bebelwa Tshirembe. A vho ngo funzea nge vha shaya mudzhenisi wa tshikolo. Vho vha vhe mufumakadzi a sa shumi. Vho vha vha tshi twa hayani vho thogomela muta wavho. Vho vha vhe na vhana vhatanu vha vhasidzana. Mukalaha wa Vho Thikundwi Vho Dzhimu vho vha vha tshi shuma makhuwani sa mulindi kha inwe ya dzisuphamakete. | 5  |
| 2 | Linwe duvha musu Vho Dzhimu vhe mushumoni vho mbo di phadzhiwa nga mavemu. Vho hwalelwa sibandela he vha lovhela hone. Hezwi zwo vhaisa muta wa Vho Thikundwi nge thikho ya muḑi ya vha yo tsiruwa. Muta wo sala u si na mutundeli na vhana vha shaya mudzhenisi wa tshikolo.  | 10 |
| 3 | U tshinyala ha Vho Dzhimu zwo vhangа thaidzo dzi sa takuwi afha muḑini. Ndala na tsiku zwo mbo di dzhena afho muḑini. Vhana na mme vho vha vha tshi nanzwa banga vha lala. Vho Thikundwi a vho ngo tenda nyimele iyi i tshi vhaisa muta wavho. Vho mbo di dzhia maga a u tandulula thaidzo yavho.  | 15 |
| 4 | Vho Thikundwi vho vha vhe na vhutsila ha u vhumba dzikhali he vha vhu guda kha mme avho. Vho thoma u shumisa vhutsila uho nga ndila i mangadzaho. Vho vhumba bodo dza u nakisa dzingade, u vhea maluvha, zwitsetshu zwa vhadivhalea na zwipuka zwo fhambanaho.   | 20 |
| 5 | Vho Thikundwi vho thoma u rengisa bodo dzavho henefho hayani nge vha kundwa golei ya u vhambadza. Muḑini uyu ho vha hu tshi tou tshatshama nga vhatu vha tshi da u renga. Zwivhumbiwa zwo vha zwo naka lwe zwa vha dzhenisela tshelede i si na vhukono.  |    |
| 6 | Muta wa Vho Tshikundi wo vha wo fhatutshedzwa nga maannda. Vhana vhavho vho futelela zwa tshikolo vha vhuya vha fhedza nga eneo masheleni a u rengisa dzibodo. <u>Nangoho tsha kule tshi wanwa nga muhovhi.</u>  | 25 |

7	Nga zwiṭuku nga zwiṭuku vhana vho thoma u guda u vhumba dzibodo na mme avho. Vho thusana na mme avho bindu la thoma u aluwa. Vho thoma u hwala zwibveledzwa izwo vha tshi rengisa thungo ha bada i re tsini na hune vha dzula hone. Bindu lo mbo di takuwa sa madze.	30
8	Liṅwe duvha Vho Thikundwi vha tshi khou rengisa henefho thungo ha bada, vha mangala ho ima goloi ya u naka ye ya vha i na Vho Thusani vhe vha vha vhe ramabindu wa henefho tsini. Vho vha vho da u thusa Vho Thikundwi nga bindu lavho. Vho thusa nga u vha ridzhisitarela bindu lavho, vho vha fha goloi ya veni na tshifhato tsha u shumela khatsho.	35
9	Namusi ri tshi khou amba, bindu ili lo aluwa lu mangadzaho. Hu na vhashumi vhatanu, zwibveledzwa zwi ya na seli ha malwanzhe. Vho Thikundwi vha ya na seli ha malwanzhe vho rambiwa u tana zwibveledzwa zwavho. Hodela nanzhi dzo nakiswa nga zwivhumbiwa zwa Vho Thikundwi. Vho vha vha tshi bva kha dzigurannda na kha dzithelevisheni.	40
10	Mushumo wa Vho Thikundwi wo kokodza mato a Minisita wa Mvele na Vhutsila. Vho humbelwa u funza vhaswa u vhumba zwibveledzwa zwo fhambanaho. Mushumo uyu vha u ita nga Migivhela.	45
11	Minisita wa Mvelele na Vhutsila vho vhona hu tshi khou shaea zwikili kha vhana vhaswa. Ndi ngazwo vho humbela tshumisano iyi na Vho Thikundwi. Tshelede ye vha vha vha tshi i hola afha yo vha yo dala vhukuma.	50
12	U thusa havho vhaswa, zwo ita uri vhaswa vha kone u dithomela mabindu vha tshee vhatuku na u alusa ikonomi ya Afrika Tshipembe.	
13	Vho ya mashangoni a seli lunzhi vha tshi ya u tana zwibveledzwa zwavho. A vho ngo vhuya nazwo, zwo mbo di rengwa. Zwa ita uri Vho Thikundwi vha vhe na tshumisano na mashango a seli. Ndi ngazwo namusi i tshi ri baba, nga mulandu wa nala dzavho ngeno dza vhaiwe dzi tshi nga dzo swa.	55
14	Mpho iyi ya vhutsila yo disa dakalo mutani wa Vho Thikundwi. Vho ri sumbedza uri naho u songo funzea, u a tika muḍi. Ha, nangoho mana a mutukana a si vhumatshelo hawe.	60

[Zwi bva kha vhalingi]

1.1 Bulani fhethuvhupo he Vho Thikundwi vha vha vha tshi dzula hone. (1)

- 1.2 Sumbedzani ndeme ya mushumo we Vho Dzhimu vha vha vha tshi shuma wone. (2)
- 1.3 Ndi tshini tsho kundisaho Vho Thikundwi uri vha songo dzhena tshikolo? (2)
- 1.4 Topolani thaidzo MBILI dzo vhangwaho nga u lovha ha Vho Dzhimu mutani wavho. (2)
- 1.5 Vhambedzani Vho Thikundwi kuthomele kwaḽo na musi ḽi tshi aluwa. (2)
- 1.6 Muhumbulo muhulwane wa phara 7 ndi ufhio? (2)
- 1.7 Ṭalutshedzani ḽifurase ḽo talwaho nga fhasi kha phara 6. (2)
- 1.8 Ndi mini tsho vhangaho lufu lwa Vho Dzhimu? (2)
- 1.9 Dzina ḽa Vho Thikundwi ni vhona ḽi tshi elana na vhutshilo havho naa? Tikedzani phindulo yaḽu nga zwo bvelelaho mafhungoni e na vhala. (2)
- 1.10 Fhindulani mbudziso nga uri NDI ZWONE kana A SI ZWIONE, ni dovhe ni tikedze.  
Vho Thikundwi a vho ngo bvelela vhutshiloni nga nṽhani ha u sa funzea. (2)
- 1.11 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo ḽekedzwaho.  
Vhutsila he na vhala kha mafhungo aya ndi ha u ...  
A bika.  
B vhaḽa.  
C luka.  
D vhumba. (1)
- 1.12 Ni vhona zwe Vho Thikundwi vha swikelela vhutshiloni zwi tshi tendisea naa? Tikedzani. (2)
- 1.13 Ndi zwifhio zwine na nga eletshedza vhafumakadzi vhane vha si khou shuma na pfunzo vha si na? (2)

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

### TSHIBVELEDZWA TSHA B



[Tshi bva kha Inthanete]

- 1.14 No sedza itshi tshifanyiso ndi mini zwi no khou tana mushumo wa vhaiwe vhathu vha re kha tshifanyiso? (2)
- 1.15 Vhathu vha re kha tshifanyiso vho fhambana hani? (2)
- 1.16 U ya nga ha inwi, ni nga takalela u shuma mushumo u no khou taniwa afho kha tshifanyiso naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

**T**HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

**KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI****MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u n̄wala mbuno dza SUMBE nga ha ndugiselo dza ndingo ya mishumo.

**NDAELA**

1. N̄walani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho, tshivhalo tsha maipfi aṅu TSHI SONGO PADA 70.
2. Nomborani mafhungo aṅu u bva kha 1 u ya kha 7.
3. N̄walani mbuno NTHIHI kha fhungo liṅwe na liṅwe.
4. Shumisani maipfi ANU.
5. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yaṅu.

**TSHIBVELEDZWA TSHA C****NDUGISELO DZA NDINGO YA MISHUMO**

Mbambe ya u ṭoda mushumo i n̄thesa. U wana kha vhaswa hu mupfufhi u si mphire. Vhanna u wana hu vhone vho no ima-ima vha tshi lavhelesa u sedzwa nga iṭo livhuya nga vhatholi.

Muthu u tea u vha na ndivho kana vhukoni ha mushumo une a ṭoda wone uri zwi leluwe musi a tshi ita ndingo.

U ita ṭhodisiso ya mushumo uyo uri zwi leluwe u fhindula mbudziso ndi zwa ndeme. Izwi zwi ita uri vhatholi vha vhofholowe uri vho wana muthu are na ndivho ya mushumo uyo.

Muthu a tshi fhindula mbudziso kha sumbedze u difhulufhela lune zwi thusa vhatholi u wana muthu o teaho.

Ndango ya luambo lwa muvhili ndi ya ndeme. Vhuthu na ṭhomphe zwi aṅwa mitshelo yavhudi kha vhatholi.

Kuambarele ndi kwa ndeme ngauri mbonalo ya muthu lwa u tou thoma i sumbedza kutshilele kwawe lwa tshothe.

Muthu ha tei u sumbedza u divha zwoṭhe sa izwi zwiṅwe a tshi tea u sumbedza uri u do zwi divha nge a pfumbudzwa.



U t̃andavhudza phindulo na u nea tsumbo zwi nea ndeme ya phindulo kha mbudziso dze a vhudziswa.

Humbulani zwauri mbonalo ya u thoma ndi yone-yone kha muthu muñwe na muñwe. Ndingo dza mushumo dzi t̃oda muthu o ði imiselaho sa izwi hu mbambe na vhanzhi.

[Zwi bva kha vhalingi]

**T̃HANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10**


## KHETHEKANYO YA C: LUAMBO

### MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

### TSHIBVELEDZWA TSHA D

**MUAMBADZIMAKONE**  
RI VHA TONDI VHA LUNAKO NGA ZWIFUKO



**NDI NNYI A SA FUNI U NAKA?**

Ri runga zwothe zwa vhuṭambo vhuṭwe na vhuṭwe.  
Malabi othe ri nao, vha tou khetha kana  
vha tou da na avho. Mutengo ndi u tou bukuta.  
Fesheni ri runga dzothe. A hu na tshi no ri kunda.  
Hune vha do tshimbila hone vha do nga sa vharuwa.  
Kha vha de vha songo lenga. Ro vha lindela.

[Tshi bva kha Inthanethe]

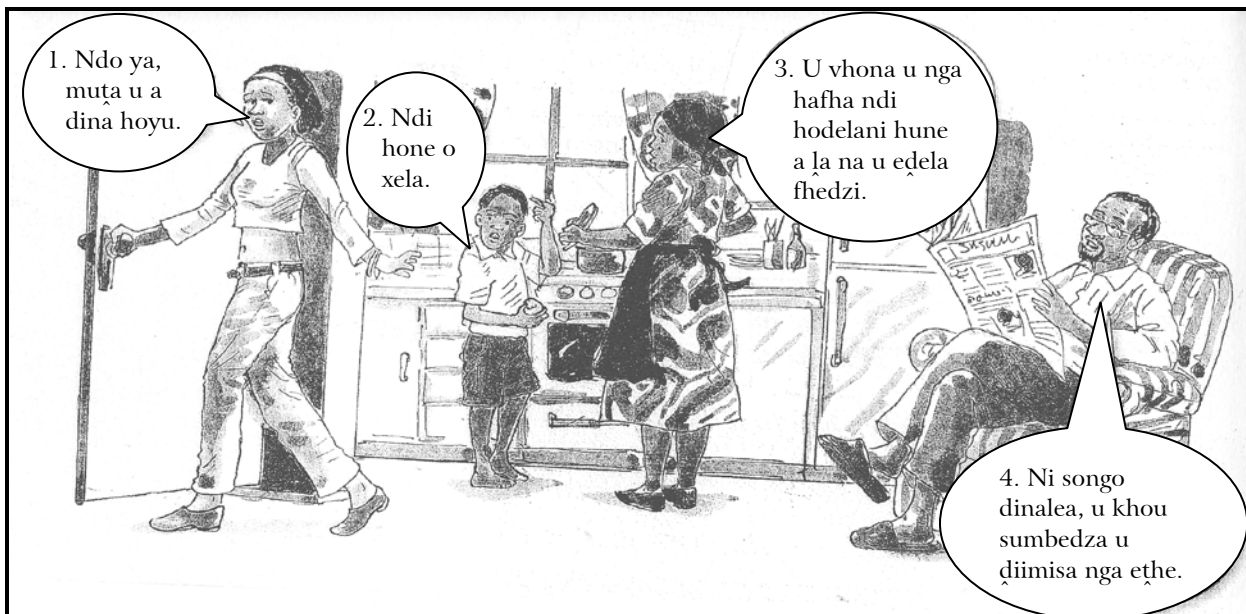
- 3.1 Tshifanyiso itshi tshi elana hani na khephusheni? (2)
- 3.2 Ndivho ya u shumisa mbudziso i si na phindulo afho kha khungedzelo ndi ifhio? (2)

- 3.3 Ndi zwifhio zwine na khou vhona mukungedzeli o siedza kha khungedzelo iyi? Nwalani ZWIVHILI. (2)
- 3.4 Ndeme ya u shumisa lifanyisi lo swifhadzwaho kha iyi khungedzelo ndi ifhio? (2)
- 3.5 Nga murahu ha u vhala khungedzelo iyi, ndi ifhio nyeletshedzo ine na nga fha vhathu vhane vha khou toḁou vha na vhuṭambo? (2)
- [10]

#### MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khungedzelo uri ni ḁo kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

#### TSHIBVELEDZWA TSHA E



[Zwi bva kha Inthanethe]

- 4.1 Avha vhathu vha khou amba vhe ngafhi? Tikedzani. (2)
- 4.2 Muthu ane a khou sumbedza u sa kwamea nga nyimele ya muthu wa 1 ndi ufhio? Tikedzani. (2)
- 4.3 Zwo ambiwaho nga muthu wa 3 zwi khwaṭhisedza zwifhio kha khathuni iyi? (2)
- 4.4 Masiandaitwa ane a nga bvelela kha muthu wa 1 ndi afhio? (2)
- 4.5 Arali no vha ni murado wa muṭa uyu, no vha ni tshi nga eletshedza zwifhio muthu wa 1? (2)
- [10]

## MBUDZISO 5: PHUROSA

- 5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

## TSHIBVELEDZWA TSHA F

1	Vhatukana vha <sup>la</sup> vho ri u tshimbila vha d <sup>i</sup> phina. Zwauri vho sala vha tshi khou ita mini zwi d <sup>i</sup> vhiwa nga vhone vha <sup>ne</sup> . A hu na we a vhuya a zwi vhona uri vho sala. Vhane vha zwi d <sup>i</sup> vha vha ri tshifhinga tsho <sup>the</sup> vha d <sup>i</sup> tou rali.
2	Vho vha vha tshe v <sup>h</sup> atuku, ho vha ho tea vha songo ita ngauralo. U hone we a vha tshutshudza. Vho vha vho tea u ofha milayo ya tshikolo. Hafhu vho tou dzhena lo tou nzwii!
3	Vha tshi tsela fhasi ha tshikhwara, vha vhonwa nga mu <sup>i</sup> we wa vhadededzi a tshi khou bva hune a bva, ho tou fa yunifomo ya tshikolo, ndi musi vho tou sin <sup>da</sup> tsha nukha. Vha a zwi d <sup>i</sup> vha uri vha khou ya u senga hu na vhabebi v <sup>h</sup> avho. Vhana vha ano ma <sup>u</sup> vha ...
4	Hafhu vho vha vha tshi tou thuu! Zwi <sup>i</sup> we ndi zwe vha tou daha. Vha sumbedza u vha dzindenwa ngauri a si u thoma. Na mudededzi we a vha thusa o tou kondelela ngauri vhe tshifa hu vhana v <sup>h</sup> awe. Ndi nnyi ane a do vha ambela Kha ri sokou lavhelesa, ri vhone hune ha ya phuna na tshi <sup>o</sup> ni.

[Zwi bva kha vhalingi]

- 5.1.1 Neani li fhambanyi la ipfi: Vhatukana. (1)
- 5.1.2 Kha phara 1, topolani lisumbi lo shumiswaho. (1)
- 5.1.3 Kha phara 3 hu na ipfi lo khakheaho mupeleto, li khakhululeni. (1)
- 5.1.4 Vhumbani fhungo lanu li p<sup>f</sup>alaho nga litaluli lo talelwaho kha phara 2. (2)
- 5.1.5 Talutshedzani lifurase lo swifhadzwaho kha phara 2. (2)
- 5.1.6 Vhumbani fhungo li p<sup>f</sup>alaho nga thangeladzina i wanalaho kha phara 3. (2)

5.1.7 Kha fhungo li tevhelaho tshiga tsha u vhala tshi songo nwalwaho ndi ...

Ndi nnyi ane a do vha ambela Kha ri sokou lavhelesa.

A tshithoma (.)

B khoma (,)

C tshivhudzisi (?)

D tshigagarukela (!)

(1)

5.1.8 Shandukisani fhungo li tevhelaho li vhe liambaitwa:

Vho vha vho tea u ofha milayo ya tshikolo.

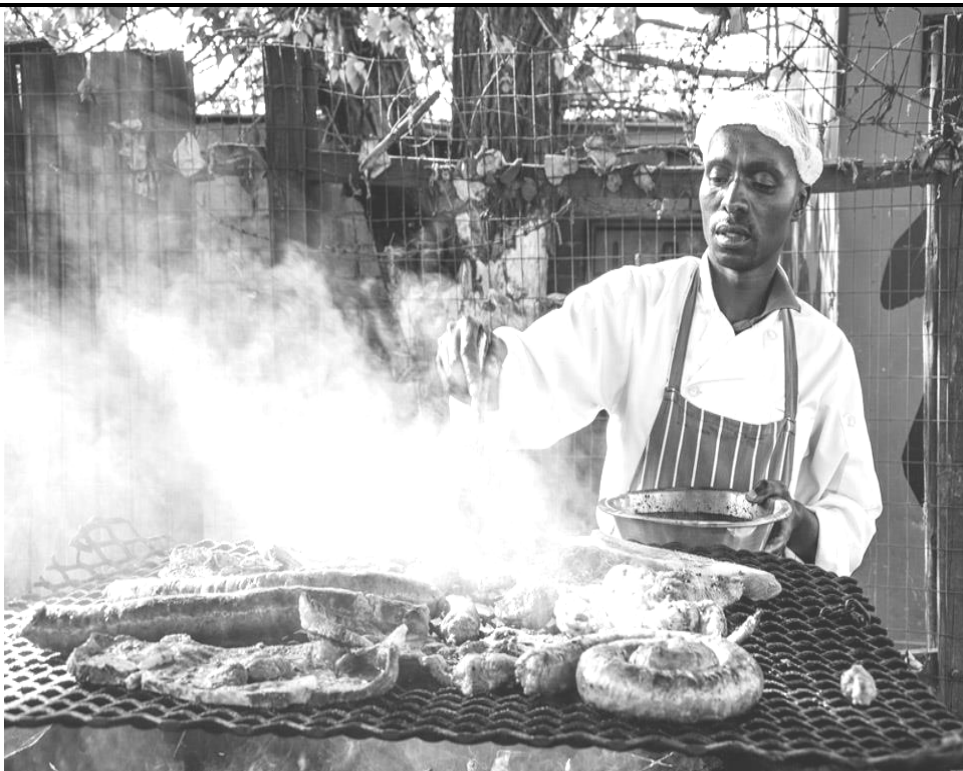
(2)

5.1.9 Kha phara 4 hu na likateli lo shumiswaho, inwi nani thalutshedzo yalo.

(2)

5.2 Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

### TSHIBVELEDZWA TSHA G



Maɖuvha ano vhunzhi ha vhathu vha funesa u gotsha nama ndivho hu u rengisa. Fhethu hunzhi zwitaratani u wana hu tshi khou gotshiwa. Vharengi hu dalesa vhanna nga nthani ha tseɖa. Nama yo gotshiwaho i vha yo fhungudzea mapfura zwa thusa kha mutakalo wa vhathu.

[Tshi bva kha Inthanethe]

- 5.2.1 Topolani he muniwali a sedza zwithu nga ito lithihi. (2)
- 5.2.2 Ndi tshigwada tshifhio tsha vhathu tshine tsha nga vhuelwa siani la mutakalo no sedza tshifanyiso itshi. Tikedzani. (2)
- 5.2.3 Vhumbani pholisemi nga ipfi: Thusa. (2)
- [20]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40  
MARAGAGUTE: 80